

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ในการทำวิจัยเรื่อง พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 กับผลที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยของไทย
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 กับผลที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยของไทย
3. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อจำกัดของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน
4. เพื่อศึกษาผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายที่มีต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย
5. เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่พึงปรารถนา

วิธีดำเนินการวิจัย ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้นำและสมาชิกของกลุ่มองค์กรการเมืองภาคประชาชน 24 องค์กร ประกอบด้วย สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) สมัชชา นักวิชาการเพื่อคนจน เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (1ป (สกย.อ.(1)) คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา ศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนบท นครราชสีมา กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด กลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติ - ประจำประเทศไทย คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง เครือข่ายเกษตรกรมัยยิ่น เครือข่ายโรงเรียนธรรมชาติเพื่อการพัฒนาชุมชนชาวไทยภูเขา กลุ่มพิทักษ์รักษาท้องถิ่น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (กปส.) สมัชชาคนจน เครือข่ายประชาชนเพื่อการเลือกตั้ง (P - Net) เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ สมาพันธ์ประชาธิปไตย กรีนพีซ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเครือข่ายต่อต้านการคอร์รัปชัน โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 504 คน แยกเป็นผู้นำองค์กร 40 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 464 คน **เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล** ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ **การเก็บรวบรวมข้อมูล** มาจากการศึกษาจากเอกสารต่างๆ จากแบบสอบถาม

และแบบสัมภาษณ์ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นสำคัญ

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

1.1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 239 คน คิดเป็นร้อยละ 51.6 สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี จำนวน 305 คน คิดเป็นร้อยละ 65.9 โดยกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดอายุระหว่าง 21-30 ปี จำนวน 143 คน คิดเป็นร้อยละ 30.9 ประกอบอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน 141 คน คิดเป็นร้อยละ 30.5 และมีรายได้ปีละ 10,001-30,000 บาท จำนวน 133 คน คิดเป็นร้อยละ 28.7

1.1.2 ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด ให้เหตุผลที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม/องค์กรว่า เพราะต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม/องค์กร จำนวน 163 คน คิดเป็นร้อยละ 35.2 และผู้ให้ข้อมูลจำนวนกึ่งหนึ่งให้เหตุผลที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม/องค์กรว่า เพราะไม่มีเวลาติดตามกิจกรรมอื่น จำนวน 234 คน คิดเป็นร้อยละ 50.5

1.1.3 พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยภาพรวมเฉลี่ยในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.69$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมบำรุงรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาสิ่งแวดล้อม (ตามมาตรา 56) ($\bar{X} = 3.50$) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การออกเสียงประชามติเพื่อให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรี (ตามมาตรา 214) ($\bar{X} = 2.13$)

1.2 ปัจจัยที่ส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นโดยภาพรวมเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.67$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ยิ่งองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้รับสิ่งเร้าทางการเมือง อาทิ สิทธิ เสรีภาพในการรวมกลุ่มในการแสดงออกความคิดเห็นต่างๆ ทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 รวมทั้งการมีเสรีภาพ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง ตลอดจนการได้รับข่าวสารข้อมูลทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง ยังมีแนวโน้มจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะที่กว้างขวางยิ่งขึ้นตามไปด้วย ($\bar{X} = 4.06$) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนโดยทั่วไปจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองก็ต่อเมื่อการเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้องค์กรของพวกเขาได้รับผลลัพธ์ที่คุ้มค่ากับการเข้ามามีส่วนร่วม ($\bar{X} = 2.94$)

1.3 ปัญหาและข้อจำกัดพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นโดยภาพรวมเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.88$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การที่รัฐ องค์กรของรัฐไม่เข้าใจเป้าหมาย บทบาทในการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามาช่วยเหลือแก้ปัญหาให้สังคม ให้ประชาชน ทำให้ไม่มีข้อจำกัดในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย ($\bar{X} = 4.02$) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ โดยทั่วไปการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนจะต้องเกี่ยวข้องกับประชาชน แต่บางครั้งการดำเนินการดังกล่าวอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน รัฐ กลไกรัฐ จึงเข้ามาควบคุมการดำเนินงานดังกล่าว โดยให้อยู่ในระเบียบแบบแผน ประเด็นนี้ทำให้เกิดข้อจำกัดในพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย ($\bar{X} = 3.70$)

1.4 ผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทย

1.4.1 ผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยทางบวก พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นโดยภาพรวมเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 4.15$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รวมทั้งช่วยสร้างพลังต่อรองและสร้างสรรค์สังคมไทย ตลอดจนการเป็นพลังขับเคลื่อนให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองยอมส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยให้มีความเข้มแข็ง ($\bar{X} = 4.18$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รับรองสิทธิเสรีภาพ ในการรวมกลุ่มในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน โดยทั่วไปถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมการเมืองภาคประชาชนของบรรดาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ($\bar{X} = 4.13$)

1.4.2 ผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยทางลบ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นโดยภาพรวมเฉลี่ยในระดับมาก ($\bar{X} = 3.91$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การที่รัฐเข้าไปแทรกแซงการทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ขณะเดียวกันมีการโจมตีองค์กรเครือข่ายเหล่านี้ รวมทั้งมีการมองว่าองค์กรเครือข่ายทำให้เกิดความเดือดร้อนกับประชาชน ขณะเดียวกันเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ถือว่าพฤติกรรมและทัศนคติของรัฐดังกล่าวบั่นทอนพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทย ($\bar{X} = 4.00$) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ในแง่ของหลักการการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนต้องเกี่ยวข้องกับประชาชน และอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางการเมืองอันเกิดจากการดำเนินงานดังกล่าวขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ผลทำให้รัฐต้องเข้าไปควบคุมการดำเนินงานดังกล่าว ประเด็นนี้ย่อมมีผลต่อกระบวนการทางการเมืองของไทย ($\bar{X} = 3.84$)

1.5 แนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่พึงปรารถนา พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นโดยภาพรวมเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.35$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ รัฐควรสร้างทัศนคติที่ดี ตลอดจนพยายามเข้าใจเป้าหมาย บทบาทในการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่เข้ามาช่วยแก้ปัญหาให้กับสังคม ($\bar{X} = 4.42$) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ รัฐควรลดการเข้าไปควบคุม ครอบงำ แทรกแซงองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รวมทั้งช่วยสร้างสรรค์สังคมการเมืองไทย ($\bar{X} = 4.27$)

2. การอภิปรายผลการวิจัย

2.1 พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมบำรุงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (ตามมาตรา 56) รองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะ (ตามมาตรา 58) และการรวมกันเป็นสมาคมสหภาพ สหพันธ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน หรือหมู่คณะ (ตามมาตรา 45)

การที่พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นเช่นนั้น เพราะ **ประการที่หนึ่ง** บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รับรองสิทธิในการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบำรุงรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการรับรองขอสิทธิการรับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะของภาคประชาชน ตลอดจนการรับรองสิทธิเสรีภาพในการรวมตัวกันของภาคประชาชน ผลจึงทำให้พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ส่วนใหญ่จึงปรากฏผลดังที่กล่าวมาข้างต้น

ประการที่สอง ในช่วงระหว่างปี 2527-2533 บรรดาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนนอกจากเกิดการยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นแล้ว ยังเกิดกระแสอนุรักษ์และห่วงแหนธรรมชาติมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหลังจากสืบ นาคะเสถียร เสียชีวิต แม้หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้นคือในช่วงระหว่างปี 2534-2535

ต่อมาภายใต้รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งแวดล้อม ในช่วงนี้นอกจากมีการก่อตั้งมูลนิธิศูนย์กฎหมายสิ่งแวดล้อมไทยเพื่อสนับสนุนให้เมืองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังมีองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมากมาย

มาในช่วง พ.ศ. 2534-2543 รัฐบาลที่บริหารประเทศในช่วงนี้ก็ยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยสรุปการที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีส่วนร่วมหรือให้ความสำคัญกับการบำรุงรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากเพราะในอดีตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะในกรณีของพื้นที่ป่าได้ถูกทำลายไปถึง 67,000,000 ไร่ ในช่วง 40 ปี ทำให้เหลือพื้นที่ป่าร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ผลก่อให้เกิดน้ำท่วม น้ำแล้ง และภัยธรรมชาติบ่อยครั้งและรุนแรง ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งลดความอุดมสมบูรณ์ลงโดยป่าชายเลนลดจาก 2,000,000 ไร่ เหลือ 1,500,000 ไร่ อัตราการจับสัตว์น้ำลดลง 3 เท่า แหล่งปะการังและหญ้าทะเลมีสภาพเสื่อมโทรม ในส่วนของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพก็ถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ซึ่งสาเหตุมาจากการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่ทำลายถิ่นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ⁸¹

ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากกว่ารูปแบบอื่น

การที่พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีรูปแบบพฤติกรรมทางการเมืองข้างต้น คำถามมีว่า มีผลต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยเช่นไร

คำตอบ คือมีผลต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยดังนี้ **ประการที่หนึ่ง** ในการพัฒนาหรือการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ต่อไปนี้จะต้องมีการให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมมากขึ้น เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาได้มีการระดมใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ประมง และแร่อย่างสิ้นเปลือง ทำให้ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของประชาชนในชนบทที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการยังชีพ

ประการที่สอง ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการดำเนินโครงการลงทุนพิเศษของรัฐเพื่อการพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2549 หมวด 2 คณะกรรมการ ข้อ 6 ให้มีคณะกรรมการนโยบายโครงการลงทุนพิเศษของรัฐเพื่อการพัฒนาประเทศคณะหนึ่ง เรียกโดยย่อว่า “กนค.” ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีรองนายกรัฐมนตรีที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายสองคนเป็นรองประธาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ปลัดกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ผู้อำนวยการสำนักงานประมาณ

⁸¹ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 123 ตอนพิเศษ 123ง วันที่ 27 พฤศจิกายน 2549

เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เลขาธิการนายกรัฐมนตรี เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา อัยการสูงสุด ผู้แทนสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิเจ็ดคนที่คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้ที่มีได้เป็นข้าราชการ ทั้งนี้ต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการขนส่งมวลชนหรือสินค้าและบริการ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรน้ำ ด้านละหนึ่งคนเป็นกรรมการ

นั่นหมายความว่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการดำเนินโครงการลงทุนพิเศษของรัฐเพื่อการพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2549 ต้องมีการตั้งผู้ทรงคุณวุฒิหนึ่งคนที่มีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรน้ำ

ตรงนี้แสดงให้เห็นว่า เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่รัฐตระหนักและให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ในการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของประเทศที่กล่าวมาข้างต้นต่อไป นอกจากต้องมีการประเมินผลกระทบทางสังคมหรือที่เรียกกันว่า SIA (Social Impact Assessment) แล้ว ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ให้ความสำคัญต่อผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการขนาดใหญ่ในรัศมี 100 เมตร ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังข้อมูลข่าวสารและการแสดงความคิดเห็น ซึ่งหากประชาชนได้มีโอกาสรับฟังข้อมูลข่าวสารรอบด้านทุกแง่มุมย่อมมีผลดีต่อการดำเนินโครงการขนาดใหญ่⁸²

ทั้งหมดนี้เป็นผลของการที่พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ไปมีผลต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยในแง่ต่อไปนี้ คือ เมื่อมีการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องมีการประเมินผลกระทบทางสังคม รวมทั้งต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็นต่อโครงการขนาดใหญ่ดังกล่าวที่ส่งผลกระทบต่อพวกตน

อย่างไรก็ตาม หากศึกษางานของ นันทวรรณ ชื่นศิริ ซึ่งได้ศึกษาเรื่องนโยบายของรัฐกับการแก้ไขปัญหากลุ่มผลประโยชน์: ศึกษากรณีสมัชชาคนจน ที่พบว่าการกีดกันเรียกร้องให้มีการเจรจาโดยเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างตัวแทนภาครัฐบาลและตัวแทนสมัชชาคนจนไม่สามารถจะได้อุปสรรคที่มีความสมบูรณ์ในสาระ เงื่อนไข และวิถีปฏิบัติที่จะนำไปใช้ปฏิบัติงานอย่างราบรื่นได้ เนื่องจากพื้นฐานความเข้าใจในประเด็นข้อเท็จจริงของปัญหาในพื้นที่ ปัญหาภาวะเปรียบเทียบและวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องของราชการแตกต่างกันระหว่างตัวแทนภาครัฐและตัวแทนสมัชชาคนจน

⁸² อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน รายงานความเคลื่อนไหวในกระแสวิชาการ การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง SIA กับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของประเทศ วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (เมษายน 2547-กันยายน 2547)

ก็จะพบว่างานวิจัยเรื่องนี้มีความแตกต่างจากเรื่องที่กำลังกล่าวมา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในอดีตกฎหมายรัฐธรรมนูญยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย ซึ่งต่างจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมบ้างโดยใช้ประโยชน์ การร่วมรับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะ รวมถึงการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน หรือหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งจากเหตุนี้ทำให้ภาครัฐจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และวิธีปฏิบัติงานตามไปด้วย จากการเปิดโอกาสให้มีการรวมตัวในลักษณะต่างๆ ดังที่กล่าวมาก็จะพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไผท วงศ์อนุตรโรจน์ ที่ได้ทำวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม: กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ที่พบว่าการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายนั้นต้องอาศัยการเชื่อมโยงกลุ่มและภาคีต่างๆ ในสังคมเข้ามาทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย

2.2 ปัจจัยที่ส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่พบว่า ยิ่งองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้รับสิ่งเร้าทางการเมือง อาทิ สิทธิเสรีภาพ ในภาพรวมกลุ่มในการแสดงออกความคิดเห็นต่างๆ ทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รวมทั้งการมีเสรีภาพการพูดคุยนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง ตลอดจนการได้รับข่าวสารข้อมูลทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง ยังมีแนวโน้มจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะที่กว้างขวางยิ่งขึ้นตามไปด้วย

รองลงมา ได้แก่ การที่สถาบันทางการเมือง อาทิ พรรคการเมืองบงการหรือในการทำหน้าที่ อาทิ ไม่สนใจปัญหาความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของประชาชน เป็นต้น มีส่วนทำให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบต่างๆ เพราะถือเป็นภารกิจเป็นบทบาทหน้าที่ของตน

และการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กำหนดให้ประชาชนองค์กรต่างๆ อาทิ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีบทบาทในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งการเป็นปากเป็นเสียงให้กับประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนหรือมีความทุกข์ยากช่วยส่งเสริมให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

การที่ปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทั้ง 2 ปัจจัย ข้างต้น เป็นเพราะองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนนอกจากจะมีบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตยแล้ว ยังมีบทบาทดังต่อไปนี้⁸³

⁸³ สมพร เทพสิทธิ์ อ่างแล้ว หน้า 11-12

(1) การตรวจสอบหรือเฝ้าระวัง (watchdog)

องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในหลักการมีบทบาทการตรวจสอบหรือเฝ้าระวัง และติดตามสถานการณ์และปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นและแจ้งให้ทางราชการและประชาชนทราบ ถึงปัญหาจนหนีไปจากการจัดให้มีการประชุมสัมมนาทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น และหาทางร่วมมือกับทุกฝ่ายในการแก้ไขปัญหา

(2) การเป็นปากเสียง (advocacy)

องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนนอกจากมีบทบาทในการตรวจสอบหรือเฝ้าระวัง แล้ว ยังมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นปากเสียง หากมีปัญหาที่ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและไม่เป็นธรรม ก็จะทำหน้าที่เป็นปากเสียงแจ้งให้รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องทราบ รวมทั้งยังมีบทบาทในการให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาโดยยึดหลัก ปรีชาหาหรือและประนีประนอมกันมากกว่าการประจันหน้าและใช้ความรุนแรง

(3) การเป็นตัวเร่ง

องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีบทบาทหน้าที่เป็นตัวเร่งให้รัฐบาล หน่วยงานราชการ องค์กรและประชาชนมีความตระหนัก (awareness) ในปัญหาที่เกิดขึ้น มีจิตสำนึกที่จะร่วมกัน แก้ไขปัญหาและมีการกระทำร่วมกันในการแก้ไขปัญหา มีวิธีการแก้ไขปัญหาก็เหมาะสมถูกต้องทั้ง ในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุข อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้น การที่ปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กร เครือข่ายภาคประชาชนเป็นเช่นนั้น มีผลต่อระบบประชาธิปไตยของไทยหรือไม่ อย่างไร ตอบได้ว่า มีผลต่อระบบประชาธิปไตยของไทยอย่างแน่นอน เพราะดังได้กล่าวมาแล้วว่า ประชาธิปไตยแบบ มีส่วนร่วมหรือการเมืองภาคประชาชนหมายถึงการที่ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการทางการเมือง ในระดับต่างๆ ได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

นอกจากนี้ยังหมายถึงการที่ประชาชนกลุ่มต่างๆ เข้ามาร่วมมือกับรัฐ กลไกรัฐใน การพัฒนาในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวม ซึ่งในอดีตองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน อาทิ องค์กร พัฒนาเอกชนของไทยก็ได้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้มา ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในการช่วยเหลือขึ้นรัฐบาล และสังคม จะเห็นได้จากการนำเสนอทางเลือกการพัฒนาต่างๆ ให้กับรัฐบาล จนทำให้แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ยอมรับและสนับสนุนให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชน หรือ องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ (รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการ พัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9)

ผลทำให้ระยะเวลาต่อมาประชาชนเริ่มรู้จักองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน อาทิ องค์กรพัฒนาเอกชนและให้ความร่วมมือมากขึ้น ซึ่งผลของการทำหน้าที่ดังกล่าวจนเป็นที่ยอมรับ

ของรัฐบาลและประชาชนทำให้ผู้นำในองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้เข้าไปมีบทบาทในองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญและเป็นสมาชิกวุฒิสภา เป็นต้น

นอกจากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ก่อนที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จากการศึกษางานของประวิทย์ นพรัตน์วรการ เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาชาวไร่เพื่อสิทธิในที่ดินทำกิน: การศึกษาภาพรวมและกรณีกลุ่มป่าดงลาน พบว่า พฤติกรรมการเคลื่อนไหวนั้นเนื่องมาจากการเรียกร้องที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ส่วนตนไปสู่การเรียกร้องที่ครอบคลุมถึงผลประโยชน์ของสังคมในวงกว้าง การสื่อสารระหว่างกันภายในองค์กรและส่งเสริมการถ่ายทอดประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนให้กับสมาชิกที่เข้าร่วมทำให้เกิดความตระหนักในสิทธิ ศักยภาพของตนเอง และเกิดจิตสำนึกในการรวมหมู่อันก่อให้เกิดกระบวนการสะสมความรู้ทางการเมือง ซึ่งการค้นพบดังกล่าวถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เสริมพฤติกรรมทางการเมืองเช่นเดียวกับงานที่ค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่นเดียวกับงานของ ไพท วังศ์อนุตรโรจน์ เรื่อง กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม: กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ที่พบว่า การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายนั้นต้องอาศัยการเชื่อมโยงกลุ่มและภาคีต่างๆ ในสังคมเข้ามาทำงานในลักษณะเครือข่าย

2.3 ปัญหาและข้อจำกัดของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ที่พบว่า การที่รัฐ องค์กรของรัฐไม่เข้าใจบทบาททางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามาช่วยเหลือแก้ปัญหาให้สังคม ให้ประชาชน ทำให้ไปมีข้อจำกัดในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย รองลงมาคือ การที่รัฐองค์กรของรัฐเข้าไปควบคุมจำกัดบทบาทขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน โดยการไม่ให้อิสระเท่าที่ควรในการดำเนินงานในการเคลื่อนไหว มีส่วนทำให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนไม่สามารถแสดงออกในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง และการที่รัฐและองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะการควบคุมมากเกินไป ทำให้เกิดปัญหาและข้อจำกัดในพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย เป็นต้น

การที่ปัญหาและข้อจำกัดของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นเช่นนั้น สืบเนื่องมาในอดีตของการพัฒนาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่หนักไปทางวิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่นเดียวกับบทบาทขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในช่วงหลังเหตุการณ์ 2516-6 ตุลาคม 2519 ที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนจะทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในประเด็นโครงสร้างการบริหารงานของรัฐบาลและการทุจริตคอร์รัปชัน

บทบาทหรือพฤติกรรมดังกล่าวขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้ดำเนินการเช่นนั้นตลอดมาจนกระทั่งถึงรัฐบาลทักษิณ ซึ่งบางรัฐบาลก็ยอมรับในบทบาทการทำหน้าที่ดังกล่าว แต่

บางรัฐบาลก็มองว่าองค์กรเครือข่ายภาคเอกชนทำตัวเป็นปรปักษ์กับรัฐบาล ชูเชิญคุกคามรัฐบาล ดังปรากฏในรัฐบาลชวน หลีกภัย รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เป็นต้น

ในประเด็นนี้เป็นไปตามข้อสังเกตของ Rajesh Tandon ที่ตั้งข้อสังเกตว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมักจะมี 4 ลักษณะหรือ 4 ด้าน⁸⁴ ด้านแรกเป็นด้านการพึ่งพา ด้านที่สองด้านการเป็นปรปักษ์ ด้านที่สามเป็นด้านการตอบสนอง ด้านที่สี่เป็นด้านการข่มขู่คุกคาม

(1) การพึ่งพา

การพึ่งพาเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะทั่วไปและโดดเด่นกว่าความสัมพันธ์แบบอื่นทั้งหมด คือความสัมพันธ์ที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนอยู่ในฐานะขึ้นต่อพึ่งพา หรือเป็นผู้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาล การพึ่งพารับการอุปถัมภ์เช่นนี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นผู้ดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐและหน่วยงานของรัฐหรือรับทุนจากรัฐ หรือทั้งสองอย่าง เป็นการพึ่งพาทางความคิด เงินทุน และทรัพยากร การวิเคราะห์ประสบการณ์จากตัวแทนประเทศยากจนดูเหมือนจะบ่งชี้ว่า การให้ทุนจากรัฐบาลส่วนใหญ่ก็เพื่อโครงการและยุทธศาสตร์พัฒนาที่รัฐบาลเป็นผู้เตรียมขึ้นมาเองเท่านั้น

ดังนั้น จึงเป็นการขึ้นต่อสมมติฐานและแบบแผนที่รัฐบาลใช้ และในประเทศส่วนใหญ่ที่มีทุนสนับสนุนเช่นนี้ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่รับทุนมักจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่พึ่งพาขึ้นต่อรัฐบาลและเป็นผู้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาล และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะทั่วไปและแพร่หลายมากที่สุดในกลุ่มองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนประเภทที่ทำหน้าที่ให้บริการหรือทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ โดยรัฐเป็นผู้ให้เงินสนับสนุนรายใหญ่ที่สุด และองค์กรเหล่านี้มักเป็นพวกที่แสดงความสัมพันธ์แบบพึ่งพาขึ้นต่อกับรัฐและหน่วยงานของรัฐมากที่สุด

(2) ด้านการเป็นปรปักษ์

ในทางตรงกันข้ามก็มีความสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งที่อาจเรียกว่าการเป็นปรปักษ์ ซึ่งองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับรัฐบาลมักมีความสัมพันธ์แบบเป็นปรปักษ์ต่อกันตลอด ความสัมพันธ์แบบนี้เห็นได้จากองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่ด้านหนึ่งมีลักษณะการทำงานที่ทำทายนโยบาย กรอบ และแนวความคิดการพัฒนาทั้งระบบของรัฐ และอีกด้านหนึ่งสนับสนุนองค์กรและขบวนการทางสังคมโดยตรง เป็นความสัมพันธ์ที่รัฐบาลมององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นคู่ปรปักษ์ ในฐานะที่ยกประเด็นและเรื่องราวต่างๆ และทำงานในแนวทางและวิธีการที่ทำทายนโยบาย โครงการและยุทธศาสตร์ สมมติฐานที่เป็นฐานรองรับกรอบ แบบแผน และการปฏิบัติของตัวแทนและหน่วยงานของรัฐบาล

⁸⁴ ราเจซ แทนดอน ความสัมพันธ์รัฐ-องค์กรเอกชน จุดนี้แห่งชีวิตหรือจุมพิตมรณะ อ้างแล้ว หน้า 26-32

ในบางสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในระดับท้องถิ่นและระดับรัฐเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มผลประโยชน์ที่ชูดรีดเอาเปรียบและสร้างความเดือดร้อนต่างๆ ให้กับคนยากจนและผู้ถูกกดขี่ทั้งหมด การทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนด้วยจุดมุ่งหมายที่จะสร้างพลังอำนาจให้กับประชาชน สร้างและเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนและขบวนการทางสังคม เพื่อจะนำไปสู่การตั้งคำถามต่อกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ และเป็นการโจมตีเจ้าหน้าที่ โครงสร้างและเครื่องมือการทำงานของรัฐบาลเหล่านี้

นอกจากนั้นก็มีสถานการณ์ที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนทำงานด้านต่อต้านอำนาจเผด็จการและส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และเพิ่มปากเสียงสิทธิโอกาส และอำนาจการควบคุมของประชาชน การทำงานขององค์กรเหล่านี้เป็นการวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างและลักษณะการทำงานของรัฐบาลและกระทรวงต่างๆ เป็นการตั้งคำถามต่อการควบคุมตามแบบของระบบราชการ และต่อวิธีการทำงานที่มีลักษณะข้างเดียว เป็นความลับ และรวมศูนย์ของรัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม และข้าราชการ

เมื่อใดที่ทั้งสองสถานการณ์นี้รวมเข้าด้วยกันในบริบทเฉพาะหนึ่งๆ การทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่ชี้นำด้วยจุดมุ่งหมายตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะเป็นปรปักษ์ในขั้นรากฐานกับโครงสร้างลักษณะและแบบแผนของรัฐบาล หน่วยงานของรัฐ กระทรวง ทบวง กรม และข้าราชการ ดังนั้น โดยพื้นฐานก็จะปรากฏและได้รับการย้ำเน้นว่าเป็น “ความขัดแย้งทางผลประโยชน์” ทั้งในทางทวิสัยและอัตวิสัย ในสถานการณ์เช่นนี้เองที่ความสัมพันธ์แบบเป็นปรปักษ์เป็นความสัมพันธ์หลักระหว่างองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับรัฐบาล

(3) ด้านการตอบสนอง

จากลักษณะที่น่าสนใจของความสัมพันธ์แบบปรปักษ์ข้างต้นคือ วิธีการที่รัฐบาลพยายามจัดการกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในบริบทดังกล่าวตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การส่งเสริมให้มีการพึ่งพาขึ้นต่อและการลดความเป็นอิสระความเป็นตัวของตัวเองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ เป็นวิธีการทำให้องค์กรเหล่านี้เจ็บบ่เสียด หรือให้กลับเข้ามา “อยู่ในแนว” เพื่อให้ดำเนินการตามนโยบายการพัฒนาของทางการ และการให้ทุนถือเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการบรรลุป่าหมายนี้ ดังนั้นองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนจำนวนมากที่เผชิญกับปัญหาด้านทรัพยากร และถูกชักจูงล่อลวงด้วยการสนับสนุนให้ทุนของรัฐบาลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ในเบื้องต้นก็เพื่อจะได้ทำงานตามที่องค์กรของตนวางแผนเอาไว้ แต่ในไม่ช้าก็จะพบว่าตนเองต้องพึ่งพาขึ้นต่อรัฐบาลมากเพียงใด ทั้งพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐ โครงสร้างและขั้นตอนวิธีการทำงานในการจัดการทุน และพบว่าความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองต้องสูญเสียไปมากจากการพึ่งพานี้

ยุทธศาสตร์ที่ซึ่งประการที่สองที่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐบาลนำมาใช้จัดการกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีความสัมพันธ์เป็นปรปักษ์กับตนคือ การเอาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล (cooptation) ยุทธศาสตร์แบบนี้ใช้มากในสภาพทางการเมืองที่เป็นเสรีนิยมประชาธิปไตย การเอาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลเช่นว่านี้ กระทำด้วยการดึงองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้ามาช่วยในคณะกรรมการพิจารณานโยบาย ในโครงสร้างการตัดสินใจ และในเวทีการถกเถียงอภิปรายของรัฐบาล ซึ่งนอกจากจะได้ความคิดและความตั้งใจในการทำงานขององค์กรเหล่านี้แล้ว ยังเป็นการทำให้ศักยภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และความเป็นตัวตนขององค์กรเหล่านี้หมดไปด้วย

รูปแบบการนำเอาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลนั้นมีหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่การยอมรับและสนับสนุนการทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน การให้เข้ามาช่วยในคณะผู้แทนที่เป็นทางการ คณะกรรมาธิการ และโครงสร้าง ไปจนถึงกลไกระหว่างบุคคลที่ไม่เป็นทางการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนำมาใช้ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่มีการอภิปรายถกเถียงกันในเรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายหรือโครงการ จะมีการเชิญองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้าไปร่วมในเวทีที่รัฐบาลเป็นฝ่ายกำหนดกฎเกณฑ์ขั้นตอนต่างๆ เอาไว้แล้ว ด้วยการใช้อุทธศาสตร์เช่นนี้เองหลังจากเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ส่วนนำขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนก็จะหมดศักยภาพ เช่น ในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เป็นต้น และถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างและโครงการของรัฐบาล

ยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลทั่วโลกโดยเฉพาะรัฐบาลประเทศยากจนใช้มากที่สุดประการที่สามคือ การตั้งกฎเกณฑ์ควบคุมองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน และเป็นที่น่าสนใจมากกว่าในช่วงหลังนี้ รัฐบาลของประเทศยากจนเกือบทุกประเทศมักนำเอากฎหมายออกมาใช้ควบคุมการทำงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน กฎเกณฑ์นี้อาจกำหนดให้มีการจดทะเบียนการขออนุญาต การควบคุมติดตามตรวจสอบโครงการและทุนดำเนินงานอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากทุนนี้มาจากแหล่งทุนต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งทุนทวิภาคี พหุภาคีและแหล่งทุนระหว่างประเทศ กฎเกณฑ์เหล่านี้ก็จะเพิ่มความเข้มงวดมากขึ้นเรื่อย และมีการบังคับใช้อย่างจริงจัง

ยุทธศาสตร์การกำหนดกฎเกณฑ์ควบคุมนี้เป็นยุทธศาสตร์ที่อยู่ในกรอบของกระบวนการยุติธรรม ส่วนมากกฎหมายและโครงสร้างของประเทศยากจนหลายประเทศตั้งอยู่บนฐานที่เป็นปรปักษ์กับคนตัวเล็กๆ คนจน และคนที่อ่อนแอ ดังนั้นหน่วยงานควบคุมและกลไกต่างๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้นี้ ทำให้องค์กรเหล่านี้รู้สึกว่าคุณค่าไม่มั่นคง และต้องยุ่งยากอยู่กับกฎเกณฑ์ขั้นตอนกระบวนการและรายละเอียดต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เช่น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในหลายประเทศใช้เวลาจำนวนมากหมดไปกับการกรอกแบบฟอร์ม และปฏิบัติตามขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ที่กำหนดขึ้นมาด้วยกลไกควบคุมต่างๆ เหล่านี้ ดังนั้นส่วนนำขององค์กร

เครือข่ายภาคประชาชนจึงต้องมาติดขัดอยู่กับงานเอกสารที่ไม่จำเป็น บั่นทอนพลังงานความมุ่งมั่น และจินตภาพในการทำงานจริงๆ ลงไป

(4) ด้านการข่มขู่คุกคาม

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีท่าทีจะออกไปในทางที่เป็นปรปักษ์ รัฐบาลประเทศยากจนจะเอาวิธีการสร้างความเดือดร้อนยากลำบาก การข่มขู่คุกคาม (รวมทั้งการใช้ความรุนแรงทางกายภาพ) การทรมาน และการโจมตีทำร้ายมาใช้ไม่ว่าสภาพโดยทั่วไปของรัฐจะเป็นเช่นไร จะเป็นเผด็จการที่มีพรรคเดียวหรือรัฐเสรีประชาธิปไตยก็ตาม

กลไกทางกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐ ตำรวจ ทหาร หน่วยข่าวกรองของรัฐ ถูกใช้ไปสร้างความเดือดร้อน คุกคามข่มขู่ หรือโจมตีองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนและสมาชิกที่ทางรัฐไม่สามารถควบคุมหรือชี้แจงจำกัดด้วยยุทธศาสตร์อื่นๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้น

2.4 ผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยที่พบว่า การที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน รวมทั้งช่วยสร้างพลังต่อรองและสร้างสรรค์สังคมไทย ตลอดจนเป็นพลังขับเคลื่อนให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมือง ย่อมส่งผลต่อพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยให้มีความเข้มแข็ง รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความสำนึกและความสนใจของตนเอง รวมทั้งร่วมมือกับรัฐในการแก้ปัญหาส่วนรวม ย่อมส่งผลกระทบในทางบวกต่อพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทย และการที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีบทบาทในกระบวนการผลักดันเชิงนโยบายรวมทั้งมีการเคลื่อนไหวในรูปของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น การให้ข้อเสนอแนะแก่หน่วยงานของรัฐ โดยทั่วไปช่วยส่งเสริมการเมืองไทยในระบบของไทยให้มีความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น

ก่อนที่จะอธิบายผลของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่ปรากฏผลดังที่กล่าวมาข้างต้น จะขออธิบายประเภทขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน และ มีองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนประเภทไหนบ้างที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน ให้กับชุมชน จากทรรศนะของ Rajesh Tandon ซึ่งเห็นว่าประเภทขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมี 4 ประเภท ดังนี้⁸⁵

(1) องค์กรให้บริการ (service providers) ได้แก่ องค์กรที่ทำหน้าที่ให้บริการ หรือทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ องค์กรประเภทนี้ได้รับแรงดลใจจาก “การช่วยเหลือผู้อื่น” ด้วยความ

⁸⁵ เพิ่งอ้าง หน้า 11-18

ห่วงใยต่อสวัสดิการของคนในสังคม บริการส่วนมากจะเน้นไปที่การให้บริการสาธารณสุข จัดหาสถานเอนามัย โรงพยาบาล และการให้บริการด้านสุขอนามัย บริการด้านการศึกษา จัดหาน้ำดื่มและส้วม บริการทางด้านการเกษตรและชลประทาน ตลอดจนงานทางด้านสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องการการบรรเทาทุกข์ การฟื้นฟูบูรณะ การทำงานกับผู้ลี้ภัย การทำงานในสถานการณ์วิกฤตทั้งหลาย เช่น ภัยพิบัติ พายุ ความอดอยากขาดแคลน สงคราม เป็นต้น

(2) องค์กรที่ทำหน้าที่เสริมสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชน (empowerment NGOs) คือ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่ทำงานโดยตรงทางการจัดตั้งและเสริมสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชน หรือทำงานผ่านทางด้านการศึกษาในผลงานพัฒนาซึ่งจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายในการสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชนให้กับชุมชน องค์กรลักษณะนี้จะมุ่งไปที่ด้านการพัฒนา เช่น เรื่องน้ำดื่ม กิจกรรมทางเศรษฐกิจ การรู้หนังสือ การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น ซึ่งจะพบเห็นมากในประเทศที่ยากจน ในลาตินอเมริกาจะเรียกองค์กรลักษณะนี้ว่า “องค์กรการศึกษาของประชาชน” โดยองค์กรเหล่านี้มีวิธีการทำงานที่เริ่มต้นด้วยการจัดให้ประชาชนที่มีความสนใจร่วมกันในประเด็นหนึ่งๆ ให้มีการพบปะร่วมพูดคุยกัน จากนั้นก็ยกระดับจิตสำนึกแล้วเสริมสร้างความเข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการต่อสู้ และสร้างพลังขึ้นมาใหม่บนฐานของการทำงานพัฒนา

(3) องค์กรสนับสนุน (support NGOs) เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นใหม่และได้รับการยอมรับทำงานให้กับการสนับสนุนในรูปแบบต่างๆ ให้กับองค์กรที่ทำงานระดับรากฐานกับประชาชนซึ่งส่วนใหญ่ ได้แก่ องค์กรประเภทที่หนึ่งและสองดังกล่าวมาข้างต้น งานสนับสนุนมีหลากหลายขึ้นอยู่กับว่า เป็นการสนับสนุนงานพัฒนาทางด้านหนึ่งด้านใดเป็นการเฉพาะ เช่น ด้านสาธารณสุข หรือด้านการศึกษา หรือเรื่องป่าไม้ หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นกรสนับสนุนทั่วไป เช่น การป้อนข้อมูลเสริมสร้างสมรรถภาพในการทำงาน การฝึกอบรม การวางแผนโครงการ และการประเมินผล ให้กับองค์กรที่ทำงานกับประชาชนเพื่อให้องค์กรเหล่านั้นปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(4) องค์กรร่มหรือองค์กรเครือข่าย (umbrella or network NGOs) เป็นองค์กรที่มีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ มีจุดมุ่งหมายจำกัด ดังนั้นจึงมีลักษณะเป็นสมาคมเฉพาะกาลขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มาทำงานร่วมกันในประเด็นหรือความสนใจร่วมกัน เพื่อเชื่อมโยงองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเข้าด้วยกัน โดยมีความต้องการที่จะนำเอาประสบการณ์ในระดับจุลภาคที่แตกต่างกันมารวมกันเข้า และเสนอประเด็นปัญหาที่ต้องการพลังร่วม การสนับสนุน และมุมมองที่กว้างขวาง ในรูปการถกเถียง พูดคุยเพื่อเสนอเป็นนโยบายระดับชาติและระดับสากล และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบและยุทธศาสตร์ของการพัฒนา

จากทรรศนะของ Rajesh Tandon ข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ประเภทที่สองเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เสริมสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชน ให้กับชุมชน ซึ่งการที่องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน ให้กับชุมชน ตลอดจนรวมทั้งช่วยสร้างพลังต่อรองและสร้างสรรค์สังคมไทยตลอดจนเป็นพลังขับเคลื่อนให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยให้เข้มแข็งแน่นอนย่อมส่งผลต่อพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยให้มีความเข้มแข็ง

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นนักรัฐศาสตร์ไทยบางส่วนก็เห็นด้วยว่าองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนนอกจากมีบทบาทหรือพฤติกรรมทางการเมืองเช่นนั้น คือช่วยเสริมสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชน ให้กับชุมชน ตลอดจนรวมทั้งช่วยสร้างพลังต่อรองให้กับสังคมไทยแล้วยังมีบทบาทหรือพฤติกรรมในการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้กับสังคมไทยได้อีก โดยในการทำหน้าที่หรือบทบาทดังกล่าว องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนทำโดยการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ผ่าน มา ในลักษณะที่ต่อต้านคัดค้านระบอบเผด็จการระบอบอำนาจนิยม ต่อต้านการเข้ามาครอบงำของสถาบันกองทัพ นอกเหนือไปจากการมีบทบาทหรือการมีพฤติกรรมทางการเมืองในแง่ของการต่อรองกับอำนาจรัฐ การปกป้องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองให้กับชุมชนกับสังคม ขณะเดียวกัน องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนไทยเหล่านี้ยังได้เน้นกิจกรรมการระดมพลังสนับสนุนประชาชน การช่วยเสริมสร้างช่องทางสื่อสารทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้เกิดขึ้นกับประชาชนตามกรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540⁸⁶

ในแง่ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าผลของพฤติกรรมทางการเมืองดังกล่าวของ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนแน่นอนย่อมส่งผลต่อพัฒนาการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยให้มีความเข้มแข็งได้

เพราะเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง ขณะเดียวกันมีความเข้าใจการปกครองในระบบประชาธิปไตย ที่นอกจากหมายถึงการปกครองตนเอง การกำหนดชะตากรรมของตนเองแล้ว ยังรวมถึงการที่ประชาชน ชุมชนสามารถคัดเลือก ควบคุม ตรวจสอบ ถอดถอนตัวแทนของเขาได้อีก ชุมชน ประชาชนก็จะสามารถใช้ความรู้ความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยมาดำเนินการทางการเมืองตามระบอบนี้ได้ถูกต้องตามสิทธิเสรีภาพที่ตนมี ตรงนี้ย่อมทำให้ประชาธิปไตยของไทยในอนาคตมีความเข้มแข็งขึ้นอย่างแน่นอน

2.5 แนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ที่พบว่า รัฐควรสร้างทัศนคติที่ดี ตลอดจนพยายามเข้าใจเป้าหมาย บทบาทในการดำเนินงานของ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่เข้ามาช่วยแก้ปัญหาสังคม รองลงมาคือ องค์กรเครือข่ายภาค

⁸⁶ นฤมล ทับจุมพล “ประชาธิปไตยรากหญ้า: ข้อสังเกตบางประการจากบทบาททางการเมืองของ องค์กรประชาชนรากหญ้า” อ้างแล้ว หน้า 97-99

ประชาชนควรมีสิทธิเสรีภาพและมีอิสระในการดำเนินงานของพวกเขาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐควรส่งเสริมให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างประชาธิปไตยแนวทางใหม่หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

แนวทางการส่งเสริมภาคพหุติกรรมทางการเมืองขององค์กรภาคประชาชนที่พบข้างต้น แน่นนอนได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะนักวิชาการเชื่อว่าหากรัฐมีทัศนคติที่ดี ตลอดจนเข้าใจบทบาทในการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนสามารถช่วยเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยของไทยได้ รวมทั้งสามารถเป็นกลไกช่วยแก้ปัญหาสังคม ตลอดจนรวมถึงสามารถช่วยสร้างประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จิรพรพรรณ ปุณเกษม เรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ: กรณีศึกษาการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พบว่ากระบวนการการมีส่วนร่วมของกลุ่มกำหนดขึ้นจากฐานคติของแต่ละกลุ่มให้ความสำคัญต่อบทบาทสาธารณะ และฐานคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมด้านจิตสำนึก จิตสาธารณะ การเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และการใช้เหตุผลควบคู่กับแนวหลักประชาธิปไตย

นอกจากนี้จากการศึกษาของ นฤมล ทับจุมพล และคณะ⁸⁷ ที่พบว่า **ประการที่หนึ่ง** องค์กรเครือข่ายภาคเอกชนหรือพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตย (agent for democratization) ในสังคม โดยเฉพาะเป็นพลวัตที่สำคัญในการส่งเสริมศักยภาพด้านประชาธิปไตยของประชาสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นพลังผลักดันประชาสังคมให้เป็นประชาธิปไตย และได้ยกตัวอย่างงานของนักวิชาการตะวันตกบางคน เช่น

Edwards และ Hulme มองบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ถูกคาดหวังจากสาธารณชนว่า จะมีบทบาทในการต่อรองกับอำนาจรัฐในเรื่องการปกป้องสิทธิมนุษยชน การเปิดช่องทางของการสื่อสารทางการเมืองและการมีส่วนร่วมจากประชาชน ให้ข้อมูลพื้นฐานและฝึกอบรมแก่นักเคลื่อนไหว และสนับสนุนแนวคิดเรื่องสังคมพหุนิยมที่เป็นประชาธิปไตย (pluralistic democracy society)

Fowler และ James มองบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนว่า เป็นกลไกที่สำคัญในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นประชาธิปไตย โดยการทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับพลเมือง แต่อาจยังไม่เข้มแข็งพอที่จะกดดันรัฐบาลให้พัฒนาประชาธิปไตยได้อย่างมีนัยสำคัญ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนในแอฟริกาใต้และตะวันออก ยังไม่สามารถพัฒนาจากลักษณะองค์กร

⁸⁷ นฤมล ทับจุมพล จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร และลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์ “รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกตั้ง: ศึกษาจากศักยภาพและความสนใจในการมีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้งขององค์กรเอกชน” อ่างแล้ว หน้า 13-15

พัฒนาเอกชนระดับชุมชน ไปเป็นเครือข่ายทางการเมืองที่มีองค์กรหลากหลายเข้าร่วมและเปิดกว้าง ในทางตรงกันข้าม รัฐได้เข้ามาครอบงำองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีฐานสมาชิกกว้างขวาง ขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนระดับชุมชนมีลักษณะแตกแยก และไม่สามารถก่อรูปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นอิสระจากรัฐบาลได้

Clarke มองบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในเอเชียและลาตินอเมริกาว่า แสดงบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการประชาธิปไตยของประเทศเหล่านั้น เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนในฟิลิปปินส์ ชิลี และประเทศไทย เคยเป็นองค์กรที่เป็นหัวหอกในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในช่วงทศวรรษ 1980 และ 1990 โดยมองว่า “องค์กรพัฒนาเอกชนในโลกที่สามมีบทบาทสำคัญคือ คัดค้านการระดมพลังมวลชนของรัฐ (counter-state mobilisation) ที่กลไกรัฐจัดตั้งเพื่อตอบสนองนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองระยะสั้นของรัฐบาล บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นการระดมพลังสนับสนุนจากประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายและกว้างขวาง จึงถือได้ว่ามีนัยสำคัญยิ่งต่อกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน”

ประการที่สอง องค์กรเครือข่ายภาคเอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนสามารถเป็นกลไกของกลุ่มต่างๆ ในระดับรากหญ้า (a mechanism of grassroots organisations) ที่ช่วยในการแก้ปัญหาสังคมและสร้างประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า โดยนักวิชาการที่มีมุมมองเช่นนี้ได้แก่

Ferrington มองบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนในชนบทว่า มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท องค์กรเหล่านี้มีบทบาทในการสนับสนุนองค์กรชุมชนในระดับรากหญ้า เพื่อที่ชาวบ้านเหล่านี้จะสามารถแสดงออกถึงความต้องการของพวกเขา

Bratton พิจารณารูปแบบทางเชิงสังคมและเศรษฐกิจขององค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะที่เป็นบทบาททางการเมือง โดยเสนอว่าบทบาทเชิงสร้างสรรค์ขององค์กรพัฒนาเอกชนควรมองในมิติทางการเมืองมากกว่ามิติทางเศรษฐกิจ เพราะในทัศนะของเขา ความยากจนถือเป็นปัญหาทางการเมืองเช่นเดียวกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ โดยมองว่า “ความยากจน (Poverty) เกิดขึ้นเพราะประชาชนไม่สามารถเข้าถึงอำนาจ ซึ่งในที่นี้หมายถึงศักยภาพในการที่จะกระทำในสิ่งที่ต้องการ และได้รับการยอมรับหรือสนับสนุนจากกลุ่มอื่นๆ คนจนเหล่านี้ไม่ได้ควบคุมเงื่อนไขทั้งในทางวัตถุและสถาบันที่พวกเขาดำรงอยู่ พวกเขาประสบความยากลำบากในการเป็นฝ่ายกำหนดการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขา หรือกล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ คนจนขาดอิทธิพลทางการเมืองที่จะกดดันให้เกิดสิ่งที่พวกเขาปรารถนา” ดังนั้นบทบาทที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนก็คือ การทำให้ปัญหาดังกล่าวเป็นมิติทางการเมืองขึ้นมา

พิภพ ธงไชย มองบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยว่า มีส่วนช่วยส่งเสริมประชาธิปไตยในสังคมไทย โดยเน้นการสนับสนุนให้ประชาชนช่วยตัวเองได้ ให้ประชาชนเป็นตัวของตัวเอง และสามารถปกครองตัวเองได้

ในกรณีประเทศไทยจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมทางการเมืองหรือบทบาททางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคเอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น นับได้ว่าเป็นพลังที่สำคัญยิ่งต่อการสร้างประชาธิปไตยและการปฏิรูปการเมือง การสนับสนุนกระบวนการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่างๆ ตั้งแต่การเลือกตั้งผู้บริหารประเทศ การกำหนดนโยบายของรัฐ ไปจนถึงการปฏิบัติตามนโยบายต่างๆ นับเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยที่ประชาธิปไตยในทัศนะขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะแค่การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งทุก 4-5 ปี เพื่อเลือกตัวแทนที่จะเข้าไปทำหน้าที่ตัดสินใจแทนประชาชนเท่านั้น

แต่ประชาธิปไตยยังหมายถึง ความยุติธรรม ความเสมอภาค และสังคมที่ยั่งยืน ดังนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้จึงสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ที่ประชาชนระดับล่างสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยเฉพาะสิ่งที่ผลกระทบต่อการวิถีชีวิตของพวกเขา

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

3.1.1 จากผลการวิจัยที่พบว่าพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมบำรุงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งการคุ้มครองส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายดังกล่าว แน่นนอนย่อมไปมีผลกระทบต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยในแง่ที่ต่อไปนี้ เวลาที่มีการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องมีการประเมินผลกระทบทางสังคมรวมทั้งต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการรับฟังข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็นต่อโครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อพวกตน

จากผลการศึกษาวิจัยที่พบข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเชิงนโยบายว่า

(1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2550 ควรมีบทบัญญัติ เหมือนกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 49 ที่บัญญัติว่ารัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและ

คุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัยสวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

(2) รัฐต้องให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการรับฟังข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็นในกรณีที่มีการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพวกเขาในรูปแบบของการทำประชาพิจารณ์ (Public hearing) โดยจะต้องมีการบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญเหมือนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และเพื่อให้การทำประชาพิจารณ์มีผลในทางปฏิบัติ ต้องมีการบัญญัติกฎหมายลูกออกมารองรับด้วย

3.1.2 จากผลการศึกษาวิจัย ปัญหาและข้อจำกัดของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรภาคประชาชนที่พบว่า องค์กรของรัฐ ไม่เข้าใจบทบาททางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามาช่วยเหลือแก้ปัญหาให้สังคม ให้ประชาชน ทำให้ไม่มีข้อจำกัดในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย

จากผลการศึกษาวิจัยที่พบข้างต้น คณะผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาข้อจำกัดดังกล่าวว่า รัฐบาลไม่ว่าชุดใดก็ตามที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน นอกจากการทำความเข้าใจบทบาททางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนให้เข้าใจแล้ว ควรมีหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อประสานกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนด้วย

ขณะเดียวกันควรมีการแยกแยะว่าองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนองค์กรใดวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนขึ้นนำรัฐบาลในการแก้ปัญหาของประชาชนกลุ่มต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนองค์กรใดมีพฤติกรรมไปในการวิพากษ์วิจารณ์ตลอดจนขึ้นนำรัฐบาลอย่างไม่สร้างสรรค์ ซึ่งในอดีตบางรัฐบาลโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2523-2526 เปิดใจกว้าง ขณะเดียวกันเริ่มเห็นความสำคัญขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ขณะเดียวกันได้นำข้อเสนอขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมาดำเนินการมาเป็นนโยบายของรัฐบาล

ในส่วนขอประชาชนเองก็เริ่มเข้าใจพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนมากขึ้น ผลก็คือ ทำให้ประชาชนในช่วงนั้นหรือในยุคนั้นสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนรูปแบบต่างๆ มากขึ้น ทั้งนี้ไม่ใช่ทุกองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนจะทำตัวเป็นปรปักษ์กับรัฐบาล ช่มชู้คุกคามรัฐบาลตลอดเวลา หากแต่จะมีหลายองค์กร เครือข่ายภาคประชาชนหลายองค์กรนอกจากทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างสร้างสรรค์แล้วยังคอยทำหน้าที่เป็นปากเป็นเสียง คอยตรวจสอบหรือเฝ้าระวังให้กับประชาชนกลุ่มต่างๆ โดยทั่วไปด้วย

3.2 ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ

3.2.1 การที่พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่พบว่าผู้ให้ข้อมูลได้มีพฤติกรรมทางการเมืองหรือเข้าไปมีส่วนร่วม โดยภาพรวมในระดับปานกลางไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การสื่อความหมาย รวมทั้งการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ การรับรู้ข้อมูลหรือข่าวสารตามสาธารณะ เป็นต้นประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนยังมีพฤติกรรมทางการเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ยังไม่เข้มข้นหรือยังไม่มากเท่าที่ควร

คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะในทางปฏิบัติว่า องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนควรมีพฤติกรรมทางการเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ในลักษณะที่เข้มข้นหรือมีมากกว่านี้ โดยทำการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญดังกล่าวว่ามีบทบัญญัติใดบ้างที่เปิดโอกาสให้พวกตนสามารถแสดงออก ซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองได้โดยไม่ไปกระทบสิทธิเสรีภาพของกลุ่ม องค์กร หรือสมาคมอื่นๆ ขณะเดียวกันรัฐก็ควรส่งเสริมพฤติกรรมทางการเมืองที่สร้างสรรค์ขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ซึ่งหากทั้งรัฐทั้งองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ขณะเดียวกันรัฐเองก็ส่งเสริมสนับสนุนพฤติกรรมทางการเมืองที่สร้างสรรค์ขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนย่อมไปมีผลดีต่อพัฒนาการของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างแน่นอน

3.2.2 จากผลการศึกษาวิจัยที่พบว่าองค์กรของรัฐไม่เข้าใจบทบาทขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามาช่วยเหลือแก้ปัญหาให้กับสังคมทำให้ไม่มีข้อจำกัดในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่าย

ในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติว่า องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเองควรวางวิธีการตลอดจนมาตรการที่จะทำให้องค์กรของรัฐเข้าใจบทบาทของพวกตนโดยวิธีการสื่อสารประชาสัมพันธ์โดยสื่อรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้องค์กรของรัฐ ตลอดจนประชาชนทั่วไปเข้าใจบทบาทของพวกตนโดยการสื่อสารประชาสัมพันธ์ดังกล่าว และควรทำอย่างสม่ำเสมอ

3.3 ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.3.1 ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540” เน้นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่เป็นแบบสอบถาม ส่วนแบบสัมภาษณ์มีการใช้เฉพาะกลุ่มแกนนำองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเป็นสำคัญ

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป คณะผู้วิจัยเสนอว่าถ้ามีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ต่อไปควรเน้นใช้การทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดย

สัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา (Informants) ให้กว้างขวางกว่าเดิม และในจำนวนที่มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ผลการศึกษาที่ได้รับมีประเด็นที่ลึกซึ้งกว่าเดิมเพิ่มขึ้น

3.3.2 ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาเรื่องพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยควรจะเน้นกับการเมืองภาคประชาชนของไทย เพราะขณะนี้สังคมการเมืองไทยให้ความสำคัญกับการเมืองภาคประชาชนหรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมาก แต่การให้ความสนใจศึกษาในรูปของการวิจัยในเรื่องนี้ยังมีการศึกษากันในระดับน้อย หากมีการศึกษาในเรื่องดังกล่าวเพิ่มมากขึ้นจะได้มีส่วนช่วยพัฒนาการเมืองภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น

